

DİLÇİLİK**46.21.31- Dil və məktub. UOT 8135 və ya 8126****“ƏKİNÇİ” QƏZETİNDƏ DİL MƏSƏLƏLƏRİ****M.Ə.MƏMMƏDOV***Bakı Dövlət Universiteti**mamedov2010@mail.ru*

H.B.Zərdabi “Əkinçi” qəzeti ilə milli mətbuatımızın bünövrəsini qoymaqla yanaşı, ana dilimizin milli zəmində inkişafına təkan verdi, onun leksik-qrammatik və üslubi imkanlarının zənginliyini aşkara çıxardı. Məqalədə qəzetin saylarındakı dil məsələləri-alınma sözlərin milli qarşılıqlığı ilə əvəz edilməsi, dil və nitq, nitqin formalaşması, rəsmi-işgüzar sənədlər, termin yaradıcılığı, durğu işarələri, onomastik vahidlər və s. müasir dilçilik baxımından araşdırılır. Burada həmçinin dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi, dil əlaqələri, qonşu dillərin bir-birinə təsiri, ortaq türk dili ilə bağlı Həsən bəyin dəyərli fikirləri təhlil edilir.

Açar sözlər: H.B.Zərdabi, “Əkinçi”, dil, nitq, termin

“Əkinçi” qəzetinin nəşri ilə dilimizin və mədəniyyətimizin inkişafında yeni dövr başlandı; milli mətbuatımızın bünövrəsi qoyuldu, ana dilimizin fəaliyyət dairəsi genişləndi, ədəbi dilin publisistik üslubu təşəkkül tapdı, rəsmi-işgüzar üslubda və elmi terminologiyada milliləşmə prosesi intensivləşdi. Qəzetin dili fonetik-qrammatik və leksik normalar müstəvisində həmin dövr üçün səciyyəvi olan klassik ənənə ilə xalq danışığı üslubunu özündə birləşdirdi. Az vaxt ərzində mütərəqqi ziyalılar qəzetin ətrafına topladılar, xalqın müxtəlif təbəqələri oxucu auditoriyasında təmsil olundu.

“Əkinçi”nin dili xalq dilinə köklənmişdi. Siyasi, elmi, tibbi, rəsmi və kənd təsərrüfatına dair məqalələr sadə və aydın üslubda yazılırdı, eyni zamanda ana dili təbliğ olunurdu. Ölkənin Dərbənd, Tabasaran, Quba, Göyçay, Zərdab və s. bölgələrindən, xaricdən - Qars, Krım və s.-dən gələn məqalələrin çapında da ədəbi dilin normaları nəzərə alınır. Qəzetin lüğət tərkibinin əsasını milli sözlər təşkil edirdi. Zərurət yarandıqda ərəb-fars və rus alınmalarından istifadə olunurdu: “Əkin yeri sulanır isə gərək onu duzlayasan və su gələn tərəfini bir az hündür edəsən ki, su axsın. Bizlərdə yeri suya basdırırlar, amma belə də yerin bir tərəfi az və bir tərəfinə çox az dəyir və bir də belə də su axan zaman

torpağı apardığına yeri nahəmvar edir və əkinə lazım olan şeyləri aparıb ol yerin ayağını qüvvətli edir, amma başını qüvvədən salır. Ona bina ən bir yeri düşəndə bir suya basdırmaq olur ki, onun zəhməti azdır, amma həmişə basdırmaq olmaz (1877, 5)*. H.B.Zərdabi məqalə müəlliflərinin fərdi üslubunu da saxlamağa çalışır, hər müəllifi öz dili ilə tanıdırdı. Daha çox din xadimlərinin məktublarında və məqalələrində ərəb və fars sözlərinin bolluğu nəzərə çarpır: “Cənab Heydəri elmül-əbdan və əqlül-məaş hədisinin barəsində fazil rus dilindən elədiyi suala cavabdır: əvvələn, əhli-islama əqli-məaş və elmül-əbdanı əllərindən verməklilik böhtandır. Əgər belə olsa, əhli-islama lazım gəlir ki, təxti-bəvücdları ədəmə mübəddəl olsun, bəlkə hər tayfa özünə münasib səliqə ilə məaş və hifzi-əbdanların hifz ediblər. Külli hizbin bima lədeyhim (Badkubəli molla) “Əkinçi”nin bu mövqeyi dövrün mütərəqqi ziyalıları tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Ə.Topçubaşov “Azərbaycanın mayakı” məqaləsində yazırdı: “Həsən bəy ona məxsus enerji ilə ana dilinin müdafiəsi üçün səylə çalışırdı; o, dilin terminologiyası imkan verdiyinə görə “Əkinçi” də ərəb və fars sözlərindən qaçmağa və müstəsna şəkildə türkcə-Azərbaycanca yazmağa çalışırdı; imkan daxilində ən sadə, ən di asan başa düşülən xalq sözləri və ifadələri işlədirdi”.

“Əkinçi” qəzetinin çap olunduğu dövrdə ədəbi dildən osmanlı dilinə meyl güclənmişdi. Bir qrup ziyalılar türk dünyasının görkəmli ideoloqu İ.Qaspralının mövqeyində dayanaraq, ümumtürk ədəbi dili kimi osmanlı dilində yazmağı təbliğ edirdilər. H.B.Zərdabi “Əkinçi” qəzeti vasitəsilə bu cür hallara qarşı çıxır, mənşəyi eyni olsa da dillərin müasir səviyyəsinin fərqli olmasını göstərirdi: “...əvvələn bu hürufat İstanbulda alınıb. Çünki bizim dildə bəzi hərflər, məsələn q, k, r, l artıq işlənir, ona binaən ol hürufat qəzetə çatışmır. Bu səbəbə bir mətləbi yazan vaxtda nə ki, ol mətləbin məzmununu və qeyri-əhvalatları yoxlayırıq, amma məzkur hürufat az işlənməkdən ötrü bəzi sözləri götürüb onun əvəzinə başqa sözlər yazırıq ki, bu sözlərdə məzkur hərflər olmasın (“Əkinçi” qəzetinə istinadlarda çap ili, və sayı göstərilmişdir) (1875, 3). Böyük mütəfəkkirin qeyd etdiyi hərflər Azərbaycan və türk dillərində fərqli tələffüzə və işlənmə məqamlarına malikdir. Eyni zamanda Həsən bəy osmanlı dilinin XIX yüzillikdəki durumunu məqbul hesab etmir. Dilin lüğət tərkibində ərəb və fars sözlərinin zənginliyi ədəbi dillə ümumxalq dili arasında böyük fərqlər yaratmışdı: “...Doğrudur, osmanlı dili ilə bizim dil düz gəlmir, amma onların elə təfavütü yoxdur ki, birindən o birinə tərcümə etmək lazım ola. Ancaq osmanlı kitabı oxuyanda diqqət ilə oxumaq gərək. Ona binaən ki, onların dilində ərəb, fars və qeyri millətlərin sözləri çox olduğuna onu birdən dərk etmək çətindir” (1876, 14).

H.Zərdabi Qafqaz müsəlmanlarının savadsız olmasının, elm öyrənməməsinin və tərəqqidən kənar qalmasının bir səbəbini də ərəb əlifbasında görürdü. M.F.Axundova “Əkinçi” qəzeti vasitəsilə göndərdiyi məktubunda bildirdi ki,

* Əkinçi qəzetinə istinadlarda çap ili və sayı göstərilmişdir.

“Doğru buyurursunuz, bizim dillərdə yazıb oxumaq çətindir və buna səbəb bizim hürufatdır ki, onların bəzi yazılmağına (zir, zəbər, puş), onu bir-birindən düzmək çətin olduğuna və bəzisinin sədəsı bir olduğuna(ذ ز ض ظ ya ص س ث) onlara bir-birindən təvafüt etmək çətindir (1877, 3). Orta yüzilliklərdə türk dünyasının ən möhtəşəm abidələri ərəb əlifbasında yazılsa da, türk dillərinin fonetik sistemini tam əks etdirmirdi. Böyük və kiçik hərflərin, durğu işarələrinin olmaması, qrafik işarələrin oxşarlığı, nöqtələrin çoxluğu, bir sıra hərflərin birləşməməsi, qrafemlərin söz ortasında və sonun da dəyişikliyə uğraması, liqaturlar, saitləri bildirən hərflərin azlığı, müştərək hərflər bir səsin iki və daha artıq hərflə ifadə olunması və s. məsələlər yazı və oxunuşda çətinliklər yaradırdı. Həsən bəy kimi digər mütəfəkkirlər ərəb əlifbasının dəyişdirilməsi və islah edilməsi üçün nə qədər çalışsalar da buna XX yüzilliyin əvvəllərində nail olundu. Həmin dövrdə latın əlifbasına keçidlə savadsızlıq tədricən aradan qaldırıldı.

H.B.Zərdabi doğma dili müqəddəs sayır, dünyada ən əziz varlıq olan ana ilə müqayisə edir. Öz dilini sevməyən, ana dilində danışmağı xoşlamayan, dilinin inkişafına çalışmayan insanları anasına qayğı göstərməyənlərə bənzədir: “...bir kişiyyə vacibdir ki, daima onun irəli getməsinə (**dil** nəzərdə tutulur - M.M.) canını fəda etsin və millətin xidmətində bulunmayan kişiyyə bir kəs yaxşı deməyəcəkdir....hər kəs ol kişiyyə yaman sözlər deyib yoldan keçərkən rastına gəlsə, bu, anasını xoşnud eləməyən kişidir-deyibən Allahın salamını dəxi ona verməkliyi çox görəcəkdir”(1875,10).

Qəzetin səhifələrində dilin ictimai funksiyasına da toxunulur. Dil və nitq, nitqin formalaşması məsələlərinə aydınlıq gətirilir. Nitqin formalaşmasında ailə, məktəb və ictimai mühitin roluna xüsusi əhəmiyyət verilir: “Bir çocuq öz anası rəhmindən düşüb dünyaya gəldiyində və körpə lisanı açıb cüzi fərasət kəsb elədiyi vaxtda öz pədəri və anasından savayı heç kimsə böyük yoxdur, - deyib fəhvasında bulunurdum... Öz pədəri və anasından yaxşıca öyrəndiyindən, əvvəl hər bir ləvazimata lisanı təpərindəki qədər yek-diğərinə az-az ism verir. Ondan sonra su, çörək, süd, çay deməyi başlar. 4-5 sinninə təcavüz etdiyi vaxtda küçələrə çıxıb gəzmək istər” (1876, 13). Ədəbi dildə əsas yeri milli leksika tutur. Bundan əlavə, ərəb, fars və rus alınmaları fəal iştirak edir. Nitq prosesində leksik normanın pozulmasında, yəni loru və yaxud kobud sözlərin yer almasında ailə günahkar sayılır: “Bir kərə düşünməlisiniz ki, bu həzəran səbt etmək və fəna sözlər söyləmək əcəba çocuqlar bunları kitabdamı oxuyurlar? Haşa. Bu lüğətlər heç bir zaman çap olunmamış və olunmaz. Ancaq övladlar körpə zamanı öz pədər və analarından öyrənilər. Çox pədər övladımı söyərəm deyərəm deyim, başlar ona fəna sözlər öyrətməyə, zavallı çocuq da yaman sözlər ağzından çıxarmağa adət edib, sonra eşiyə çıxdığı vaxtda dəxi bu misilli bir çəng sözlər tərbiyəsiz yoldaşlardan eşidib, günbəgün artmağa başlar və belə böyüdüynə mədəniyyətdən məhrum olur”(1876,13).

H.B.Zərdabi dili millətin varlığının əsas atributlarından sayırdı. O, bütün dillərə, o cümlədən də azsaylı xalqların dillərinə hörmətlə yanaşmağın tərəfdarı

idi. Bəzi azsaylı xalqların dilinin mənşəyini leksikası əsasında müəyyənləşdirib, qorunub saxlanmasını vacib hesab edirdi: “Gürcüstanda ud adlı bir tayfa var ki, onun dilində Misir əhlinin dilinin sözlərindən çox sözlər var. Qədim tarixlərə binaən Misir əhli bir neçə min il bundan əvvəl Gürcüstanı zəbt etmişlər imiş. Belə görünür ki, onların bir qrupu bizim Gürcüstanda qalmış imiş. Çünki zikr olan ud tayfası mürur ilə azalıb tələf olur və yavuş zamanada bilmərrə yox olacaqdır, ona binaən indi elm sahibləri ol tayfanın dilini öyrənib onun Misir əhli olmağını sübut edirlər”(1879,9).

“Əkinçi” qəzeti onomastik vahidlərin, xüsusilə toponim və hidronimlərin tədqiqində tarixi mənbə kimi dəyərlidir. Qəzetin ayrı-ayrı səhifələrində Azərbaycan, Gürcüstan, Dağıstan, İran, Türkiyə, Rusiya, Özbəkistan və s. ölkələrdəki şəhər, kənd, çay adları və onların coğrafi mövqeyi barədə məlumatlar verilmişdir. Köçəri qırğız, qıpçaq, qarapapaq, osetin, ud, zaryan etnonimləri ilə bağlı məlumatlar onların mənşəyinin və tarixi miqrasiyalarının öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətlidir: “20 ya 30 il bundan əqdəm İran dövlətinin qarapapaq tayfasından 1500 xanə Osmanlı dövlətinə tabe olan Şurəgil adlı yerə köçmüş imişlər. İndi İran dövlətinin tərəfindən məzkur tayfanı zor ilə İrana köçürməyə hökm olunub”(1875,9). Həsən bəy bəzi toponimlərin yaranması ilə bağlı xalq etimologiyasını da xatırlatmışdır: “450 il bundan sabiq Osmanlı türkləri Avropaya daxil olub Rum dövlətinin Qəstəntiniyyə şəhərini zəbt edib ona İslambul, yəni islam şəhəri ad qoyub, ətrafda vəqe olan xaçpərəst vilayətlərini həm zəbt ediblər” (1876, 8). Müasir elmi ədəbiyyatda da İstanbul sözünün bu yozumu həmin toponim barəsində mülahizələr arasında özünə yer almışdır.

“Əkinçi” qəzetində ədəbi dilimizin inkişafını təmin edən mühüm amil kimi rəsmi-ışgüzar sənədlərə geniş yer ayrılırdı. Qəzetin hər sayında elanlar, məktublar və nəşirin ayrı-ayrı tanınmış ziyalılar və din xadimləri ilə yazışmaları çap olunurdu. Bu sənədlər xalqa zəruri informasiyalar verməklə yanaşı, təmiz ana dilində asan başa düşülən üslubda yazılırdı, lüğət tərkibi və sintaksisi xalq danışığı dilinə tam uyğun gəlirdi. Həsən bəy sənədlərdə standard formaları gözləməkdən əlavə, asan başa düşülməsi üçün müxtəlif vasitələrdən, o cümlədən sinonimlərdən də istifadə edirdi: “Bir cavan rus ki, Badkubəyə təzə gəlib və özü türk dilini danışmağı bilir, istəyir amil, yəni prikaşçik olsun. Hər kəs onu saxlamağa xahiş edirsə, ”Əkinçi”nin idarəsinə xəbər eləsin”(1877, 12). İşgüzar sənəd formalarının xalq arasında yayılması üçün qəzetdə ana dilində hüquqi məsləhətlər də verilirdi: “Zakona müvafiq notarius təsdiq edən vəkalətnamə iki qisim olur. Birisi gerbovoy və birisi sadə, yəni ağkağız üstə yazılır. Əvvəlinci qism vəkalətnaməni notarius gərək öz dəftərinə səbt eləsin. Ona binaən bu vəkalətnaməni təsdiq etmək üçün o vəkalətnaməni təsdiq edən kəs gərək natariusu bir manat pul versin, amma sadə kağız üstə yazılan vəkalətnaməni natarius iki qism təsdiq edə bilər”(1875,1).

“Əkinçi” qəzeti terminologiya sahəsində də Azərbaycan dilçiliyinə yenilik gətirdi; qəzetin səhifələrində ilk dəfə sahə terminologiyasına aid milli terminlər işləndi. H.B.Zərdabının əməli fəaliyyəti sayəsində dildə ərəb-fars və

rus-Avropa mənşəli terminlərin mövqeyi milli sinonimlərinin hesabına zəiflədi. Burada işlənən milli terminlərin əksəriyyəti morfoloji və sintaktik üsullarla əmələ gəlmişdir: yonqu, çəki, yatalaq, dayaqlı, tullama, dolandırma, lərə, istilik, diyircək, gözçü, yağışölçən, qarğaduzu dəmir qabı və s. Bəzi terminlər ilk dəfə işləndiyindən(nar qumstan, quru qumstan, soyuq yer, çürük otlu~qara yer, gəvasın, qılınc, kənə, qır, diyircək, dəstə “kotanın hissələri”, dayaq “kotan növü”, ləpə, tullama, dolandırma” zəlzələ növləri”, yağışölçən və s.) onların sadə dildə izahı verilir, quruluşu və xassələri göstərilir. Qəzetdə milli və alınma terminlər paralel işlənir və bəzən də anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq üçün bir-birinin vasitəsi ilə izah edilir. Terminlərlə bağlı H.Zərdabinin ənənələri sonrakı dövrlərdə uğurla davam etdirilmiş, müasir dövrdə milli terminlərin dildə kəmiyyəti artmış və sabitləşmişdir.

Azərbaycan yazısının formalaşmasında “Əkinçi” qəzetinin rolu böyükdür. Həsən bəy yazının asan oxunması, fikrin tez anlaşılmasında durğu işarələrinin roluna xüsusi əhəmiyyət vermiş, ilk dəfə yazıda iki nöqtə, çox nöqtə, sual, mötərizə, defis işarələrini işlətməş və işlənmə məqamlarını müəyyənləşdirmişdir. Bundan sonra yazıda əsas qrafik vasitə kimi durğu işarələrinin rolu genişlənmiş və tədricən təkmilləşmişdir.

“Əkinçi” qəzetinin fəaliyyəti dayandırıldıqdan sonra Həsən bəy “Həyat” qəzeti ilə əməkdaşlıq etmiş, dövrünün aktual problemləri, o cümlədən də dil məsələləri ilə bağlı fikirlərini ictimaiyyətə həmin qəzet vasitəsilə çatdırmışdır. “Kənd mirzələrindən xilas olmalıyıq” məqaləsində rus dilinin geniş yayılmasına, ana dilinin fəaliyyət dairəsinin məhdudlaşdırılmasına mənfi münasibətini bildirir. Azərbaycan dilinin dövlət statusunun bərpa olunması üçün xalqı mübarizəyə çağırır: “... məlumdur ki, bizim kənd divanxanalarında rus dili işlənir. Kənd yüzbaşılarının və sudyalarının qəti-teyi dəftərlərə rus dilində yazılır və onun altında bisavad yüzbaşı və sudyalar padşahlıq möhürlərini səbt edirlər və həmçinin hakimlərə göndərilən raportlar, hakimlərdən sadir olan hökmlər də rus dilində yazılır və bunları əmələ gətirməkdən ötrü hər camaatın borcudur ki, rus mirzəsi saxlasın və hər camaat hər mirzəyə ildə 3-4 yüz manat məvacib versin (2, 216). Bu məsələdə Azərbaycan dili gürcü dili ilə müqayisə edilir; hər ikisi ümumünsiyyət vasitəsi olsa da, Gürcüstanda dövlət idarələrində yazışmalar milli dildə aparılırdı: “Tiflis qəzətləri yazırlar ki, Kutais qubernatoru hökm edir ki, Ozorgid uyezdinin naçalnik divanxanası Ozorgid kəndlərinin sakinləri intixab edən yüzbaşı və sudyalar ilə öz dillərində, yəni gürcü dilində danışsınlar. Yəni kəndlərdən divanxanaya gedən və divanxanadan kəndlərə gələn kağızlar, həmçinin qəti-teylər, xülasə, hər bir yazı gürcü dilində yazılsın (2, 218)”. Həsən bəy “İttihadi-lisan” və “Dil davası” məqalələrində ümumi dilçilik məsələlərinə aydınlıq gətirir. O, dili statik vəziyyətdə deyil, daim inkişafda görür. Cəmiyyət inkişaf etdikcə, dil də inkişaf edir. Xalqlar arasında mədəni, siyasi və iqtisadi əlaqələrin güclənməsi ilə dilə alınma sözlər daxil olur və lüğət ehtiyatını zənginləşdirir. Həsən bəyin bu proseslə bağlı müqayisəsi yerinə düşür: “Dil bir şeydir ki, onu öz halında saxlamaq mümkün deyil. Elə ki,

qaranlıq otağın qapısı açıldı, qeyri tayfalar ilə gediş-gəliş artdı, artıq şeylər ələ gəldi və adətlər dəyişildi, təzə sözlərin qədəri günü-gündən artacaqdır, belə sözlərin artmasının dilə zərəri yoxdur, xeyri var. Çünki o sözlər tərəqqi etməyə səbəb olurlar (2, 243).

Ortaq türk ədəbi dilinin yaradılması türk xalqlarını düşündürən vacib problemlərdəndir. Uzun yüzilliklər boyu türk xalqları belə bir dilə ehtiyac duymuşlar. Orta yüzilliklərdə türk dövlətlərinin əmələ gəlməsi vahid türk dilinin regional formalarının meydana çıxması ilə nəticələnmişdir. Həmin dövrdən müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyan müasir türk dilləri arasında müəyyən fərqlər yaranmış və ünsiyyət çətinləşmişdir. Həsən bəy bu tarixi prosesini izləmiş, gələcək inkişafına narahatlığını bildirmişdir: “Biz Rusiya dövlətinə tabe olan müsəlmanların hamısı türkdürlər. Bizim əsil dilimiz türk dilidir. Amma bu dil ayrı-ayrı yerlərdə cari olduğuna hər tərəf də bir qeyri cür şivəyə düşüb, qeyrilərdən aralanıb, əlbəttə, zikr olan qayda ilə bu türk tayfaları elm təhsil etməyə başlayıb, qaranlıq otaqdan çıxıb tərəqqi yoluna düşəndə bir-birindən dəxi artıq uzaqlaşacaqdırlar. Belədə bir az vaxtdan sonra onlar bir-birinin nə ki, danışığını, hətta yazdığını da anlaya bilməyəcəkdirlər” (2, 244).

Türk dillərinin bu istiqamətdə inkişafının qarşısını almaq üçün XIX yüzilliyin sonu XX yüzilliyin əvvəllərində İ.Qaspralı orta q türk dili məsələsini qaldırmış, Həsən bəy də bu vacib məsələnin zəruriliyini və əhəmiyyətini göstərmişdir: “Ona görə bizlərə vacibdir ki, indi vaxt keçməmişdən ittihadilisan dalınca olub bir **ümumi dil** bina edib, bu ümumi dildə yazıb oxuyaq ki, vaxtilə o dil hamının yazıb oxumaq dili olsun. Belədə Rusiyada olan türk tayfaları getdikcən bir-birinə artıq yavuqlaşmış, birləşməkdən artıq da güclənib tərəqqi etməyə qadir olurlar və qardaşlıqları dəxi möhkəm olur” (2, 244).

Qohum və qeyri-qohum xalqlar arasındakı çoxsaylı əlaqələr dillərin daha çox lüğət tərkibinə, bəzən də qrammatik quruluşuna da öz təsirini göstərir. Bu cəhətdən Həsən bəy dilimizin Qafqaz və digər azsaylı xalqların dilləri ilə əlaqələrinə toxunur hətta qonşu dillərin sərhədlərində ikidilli mühitlərin formalaşmasını qeyd edir: “...Bu səbəblərə görə indi o tayfaların dilləri ilə ətrafda olan tayfaların dilləri arasında dil davası (dil əlaqələri - M.M.) şiddət edib. Dağıstanın bizim tərəflərdə olan tayfaları ki, Samur. Tabasaran, Qumuq və Kürə okruqlarında sakin olurlar, bizim ilə gediş-gəlişləri artıq olduğuna mirur ilə bizim türk dilini öyrənib türkləşirlər” (2, 246).

Xalqımızın və dilimizin tarixinə müxtəlif baxışlar uzun illər davam etsə də Həsən bəy Azərbaycanın ta qədimdən türklər ölkəsi olmasını təsdiqləyir. Gəlmə İran tayfalarının ümumünsiyyət vasitəsi kimi Azərbaycan-türk dilindən istifadə etməsi nəticəsində onların dilinin türkləşməsini təbii proses kimi dəyərləndirir: “Dağıstan tayfalarından sonra bir qeyri tayfalar da bizim Qafqaza İran tərəfindən gəlib düz yerlərdə sakin olurlar. Onların bəzi ərəb, bəzi fars və bəzi türkmən olub. O ərəb və türkmən tayfalarının indi bircə adları qalıb. Məsələn: “Ərəb Şahverdi”, “Ərəb Baloglan”, Göyçayın yanında olan türkmənlər və qeyri dil davasında onlar məğlub olub lap türkləşiblər...” (2, 247). Şirvanda Lahic

kəndində əhalinin öz dilini qoruyub saxlaması onların yaşadığı coğrafi məkanla və əlaqələrinin zəifliyi ilə izah edilir: “Bircə Şirvanda Lahic kəndi qalıb ki, bu halda da fars dili danışır və onların da belə qalmağına səbəb onlar sakin olduğu yerdir ki, dağ təpəsində olduğuna gediş-gəliş az olub”(2,247).

H.B.Zərdabinin ana dilimizlə bağlı fikir və mülahizələri XX yüzillikdə də inkişaf etdirilərək dilçiliyin nitq mədəniyyəti, üslubiyyat, terminologiya, dil əlaqələri sahələri kimi formalaşmışdır. Ortaq türk dili problemi sovet dönəmi istisna olmaqla həmin dördən indiyə qədər öz aktuallığını saxlamış, hazırda türk xalqları vahid ünsiyyət vasitəsinin yaradılması istiqamətində mühüm işlər görürlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Əkinçi (tam mətni) - transliterasiya və tərtib edən: T.Həsənzadə. Bakı: Avrasiya Press, 2005, 496 s.
2. Həsən bəy Zərdabi. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərnapış, 1960, 432 s.

ВОПРОСЫ ЯЗЫКА В ГАЗЕТЕ « ЭКИНЧИ»

M.A.MAMEDOV

РЕЗЮМЕ

Г.Б.Зардаби газетой «Экинчи» не только заложил фундамент азербайджанской национальной прессы, но и дал толчок развитию азербайджанского языка на национальной основе, а также выявил его лексико-грамматические и стилистические богатства. В статье, с точки зрения современной лингвистики исследуются языковые проблемы, нашедшие отражение на страницах газеты «Экинчи». Среди них особое внимание уделяется таким вопросам, как замена иноязычных слов эквивалентами национального языка, язык и речь, формирование речи, официально-деловые документы, процесс создания терминов, ономастические единицы и др. Здесь также анализируются интересные мысли и высказывания Г.Б.Зардаби по поводу обогащения словарного запаса языка, языковых связей, взаимовлияния соседних языков.

Ключевые слова: Г.Б.Зардаби, «Экинчи», язык, речь, термин

LANGUAGE PROBLEMS IN THE NEWSPAPER «EKINCHI»

M.A.MAMMADOV

SUMMARY

H.B.Zardabi laid down the foundations of the Azerbaijani national press and by this way stimulated the development of the Azerbaijani language on the national basis, revealed its lexical- grammatical and stylistic wealth. The presented article deals with the language problems in newspaper series, like substitution of loan words with their native equivalents, language and speech, formation of speech in official and business documents, term formation, punctuation marks, onomastic items etc, and explains them from the point of view of contemporary linguistics. Some interesting points by H.B.Zardabi about the enrichment of vocabulary composition, language connections and the influence of adjacent languages to one another have been analysed as well.

Key words: H.B. Zardabi, «Ekinchi», language, speech, term